

YBL ERVIN: A KÉPZŐMŰVÉSZETEK MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a művészetek fejlődésének sorsa elválaszthatatlan a nemzet politikai történetének útjától, annak nyugalmas, előretörő menetétől vagy viszontagságos, tragikus fordulataitól. A magyar faj nem volt oly szerencsés, mint a nyugati országok, ahol a harci láрма közben is a művészetek legcsodálatosabb virágai tenyészhettek, nekünk Közép-Európa szívében századokon át élet-halálharcot kellett vívni a Kelettel, hogy biztosíthassuk fenmaradásunkat és megvédhessük Nyugat-Európa kultúráját. A magyar faj vitalitását jelzi, hogy a hosszú háborúk alatt sem vérzett el és hogy a nagy csapások után mindig újból kiküzdötte élethez való jogát. A művészetek fejlődését is nagyban befolyásolta ez a létfontartási harc. Nemcsak életlehetőségüket nehezítette meg, hanem a régebbi, szerencsésebb idők műemlékeit is elpusztította. A másfélszázados török uralom a XVI. és XVII. században Magyarországnak politikailag és művészeti-leg legfontosabb részén tombolt. A törökök elvonulása után csak füstölgő romok maradtak vissza, melyeket már nem lehetett újból életre hívni. A templomok, paloták megmaradt köveiből a hosszú harcokban kifáradt, elszegényedett lakosság és az idegen telepések csak dísztelen lakóházakat építhettek. Pedig Magyarország a Kárpátokövezte, természettől egy országnak teremtett területén a XI. század elejétől kezdve önálló nemzeti kultúrát és művészetet fejlesztett ki. Kelet és Nyugat műveltségének

elemeit olvasztotta össze és saját nemzeti egyénisége szerint új ötvénnyé formálta. Nem volt olyan nevezetes szellemi áramlat, melyre a magyar lélek ne rezonált volna mindjárt és ne dolgozta volna föl kultúrája számára. Igaz, hogy első templomainkat, kolostorainkat a betelepülő idegen szerzeteseknek köszönhetjük és hogy később is igen sok idegen mester dolgozott Magyarországon, de művészetük, ha hosszabb ideig tartózkodtak nálunk, a magyar hagyományoknak megfelelően átalakult.

Méltán nevezik a tudósok Magyarországot a műemlékek temetőjének. Szinte nyomtalanul eltűnt itt a földszínéről mindazoknak a népeknek kultúrája, amelyek a magyarok honfoglalása, a IX. század vége előtt a Duna-Tisza völgyében hosszabb-rövidebb ideig virágzottak. A népvándorlás viharai e földnek nem hagytak nyugtot. Éppúgy elpusztultak a Krisztus utáni első századokban idáig terjedő római birodalom provinciáinak, Pannoniának és Dáciának emlékei, mint az egymásután itt lakó germánoknak, szlávoknak és a különböző turáni népeknek eltérő anyagból, sokszor csak fából való építményei. Egyedül a föld alól előkerülő épület-es iparművészeti maradványok, valamint sírleletek tanúskodnak a későbbi magyar földön lakó népfajok római, vagy őskeleti kultúrájáról. Pannónia és Dácia nevezetesebb római telepein ugyan nem voltak Róma és a nyugati provinciák építményeivel vetekedő templomok, amfiteátrumok, de egyes helyeken, így a Balaton közelében mégis épültek pazar villák (Baláca), amelyeknek mozaik- és freskódíszét bizonyára a római művészet főhelyeiről idevándorolt mesterek készítették. A különböző turáni népek ízléséről nem egy páratlan értékű kincslelet beszél. Magyarország a népvándorlaskori emlékeknek legfontosabb lelőhelye. A XVIII. században kiasottak az egykori bécsi császári gyűjteményekbe, a később fölszínre kerültek a budapesti Nemzeti Múzeumba jutottak. Nemrégén Tápiószentmártonban és Zöldhalompusztán ástak ki aranylemezből való, szarvast ábrázoló domborműveket, amelyek a Krisztus előtti IV—VI. századi szkíta művészet páratlanul nevezetes emlékei. Föld alatt maradt meg Magyarországon a kereszténységnek első emléke is, a pécsi őskeresztény sírkamra (cubiculum), falain a római katakombákéval azonos stílusú és tárgyú falfestményekkel. A keresztény vallás bizonyára nem veszett ki itt a római birodalom bukása után, a Krisztus utáni évezred későbbi századaiban sem, bár ekkor — a népvándorlás viszontagságai között — aligha épülhettek nagyobb szabású templomok földünkön.

Az új, évszázadokra szóló fejlődés Szent Istvánnal, az első magyar királlyal kezdődik a XI. század elején. Politikailag szilárd alapokra helyezi ő az országot és a nyugati kereszténység, valamint műveltség befogadásával megteremti a művészetek virágzásának életfeltételeit. Nyugatról jönnek az első tanítómesterek, de a régi formakincs sem megy veszendőbe. A perzsa-szaszanida ízléstől befolyásolt ősi motívumok szín-

*XIV. századbeli falikép
az almakeréki templomban*

*M. S. mester: Mária látogatása
(Szépművészeti Múzeum)*

*Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc
(Szépművészeti Múzeum)*

Kupetzky János: A mester családjával

*Madarász Viktor: Hunyadi László siratása (Szépművészeti Múzeum)
A Könyves Kálmán r. t. jogosításával*

*Lotz Károly: Ámor és Psyche
(Magántulajdon)*

*Székely Bertalan: Forrás
(Magántulajdon)*

tén fölbukkannak a templomok, kolostorok faragott köveinek díszein. A XI. és XII. században épült templomainkból fenmaradt dekoratív töredékek közvetlen rokonságot árulnak el a még régebbi magyar fegyverek, sírletek díszítő elemeivel, ami azt bizonyítja, hogy az idegen szerzetesek által behozott lombardiai, francia, délnémet és bizánci származású stílus magyar földön helyi jegyeket vett föl. Sajnos, a XI. századi székesegyházakból, királyi monostorokból az újjáépített pécsi bazilikán kívül csak töredékek maradtak ránk, de ezek is eleget beszélnek az elpusztult műemlékek egykori pompájáról, magas szintjéről. Arisztokratikus kultúra és művészet, nyilatkozik meg az esztergomi templom trónusának márványberakásos töredékében, a pécsi székesegyház két altemplomi lejárója reliefjeiben és az elpusztult első kalocsai székesegyházból származó vörösmárvány királyfejen. A pécsi domborművek *Wiligelmus* mester modenai hasonló alkotásaival hozhatók összefüggésbe, de különösen Sámson történetének jelenetei még a modenai reliefeknél is elevebbek és kifejezőbbek. Viszont rusztikus erő nyilatkozik a gyulafehérvári székesegyház komor apostolfiguráiban. A mesterek nevét, származását természetesen ez időben nálunk sem jegyezték fel. Nagyobbára bizánci, lombardiai, délnémet és francia kőfaragók, de már a XII. század derekán magyar mesterek is dolgoznak, akik közül néhányan Dalmáciában találkozunk. Bizonyára közvetlen kapcsolatban állottunk ekkor a külföld, elsősorban Itália és Bizánc vezető iskoláival, mert csak így magyarázható meg emlékeinknek a nyugati alkotásokkal való stílusösszefüggése.

Már az első királyaink által alapított négytornyú, gerendatetővel fedett székesegyházak és még inkább a XII. és XIII. században épült monostortemplomok a többi országok egyházi emlékeivel szemben külön csoportot alkotnak. Jellemző templomainkra, hogy a nyugati tornyok a templom belsejében nem alkotnak külön testet, hanem nyitva vannak a fő- és oldalhajók felé. Kereszthajóval csak ritkán találkozunk, de ilyenkor néhány esetben torony is kerül a keresztezés, a központi négyszög fölé. A szentély hangsúlyozása sokszor elmarad, viszont az elpusztult kalocsai székesegyházon még kápolnakoszorú is övezte a főapsist. Igen nagy súlyt fektetnek a bejáratok díszes kiképzésére. Legpompásabb a jaki monostor nagyszerű portáléja, azonban a gyulafehérvári székesegyház déli kapuja és az ország különböző vidékeiről való töredékek is arról tanúskodnak, hogy hazánk egész területén léteztek figurális díszű portálék. Stílus szempontjából inkább az egyes szerzetesi iskolák, mint vidékek között állapítható meg némi különbség, viszont az egyes nevezetesebb alkotásokban nyilvánuló stílusfejlődés hazánk területét a külfölddel is egybekapcsolja, így a már említett, 1256-ban felszentelt jaki templom portáléja nélkül nem lehet hiánytalanul megrajzolni a szomszédos Ausztria román

kapuinak fejlődését. A jaki kapubéllet csúcsíveiben már a gótikára való átmenet is jelentkezik, bár ornamentális és figurális részei még teljesen román stílusra vallanak. Ormán a Krisztus és az apostolok szoborsorozata a XIII. századi magyarországi román plasztika legnevezetesebb emléke. A rajzos, kalligrafikus formák szigorú kötöttsége még teljes erejében érvényesül a konzervatív fölfogású szobrokban. Az ívmezőt (lunette) a *Maiestas Domini*t ábrázoló dobormű díszítette. Ez volt látható igen sok XII. és XIII. századi román templomkapu fölött, azonban többször találkozunk olyan domborművekkel, amelyek Krisztust és mellette a térdeplő templomalapítókat ábrázolják.

Hogy az egyházi tárgyú ábrázolásokon kívül világi történetek is érdekelték kőfaragóinkat, arról többek közt a kisbényi templomnak vadászatot ábrázoló korábbi és primitívebb oszlopféjezete tanúskodik.

A jaki templom hajóinak külső falain, apsisain a magyarországi román művészet teljes díszítő gazdagsága kivirágzik, anélkül azonban, hogy az épület főformainak, tektonikájának világos érvényesülése kárba veszne. További lépést jelent a gótika felé a Budapest közelében levő zsám-béki prépostság templomának romja, amelynek hajóiban az új stílus már szerkezetileg is tisztán érvényesül. Átmeneti stílusban építették fel újra Magyarország legrégebbi monostor-templomát, a pannonhalmit is. Állítólag még Géza fejedelem alapította a X. század végén.

A legnevezetesebb magyarországi román és átmeneti stílusú templomokat Magyarországon királyok és hatalmas főurak, valamint főpapok alapították, akik nagy támogatói voltak az idegenből, különösen Franciaországból és német földről behívott szerzeteseknek. A francia ciszterciták hozták be a XIII. század elején a gótikát is Magyarországra. A városi közületek csak a XV. században erősödnek meg annyira, hogy saját erejükből nagyobb és művészetileg jelentékeny egyházak építésére gondolhassanak. Sokáig azt hitték, hogy a kassai székesegyház építésében a híres francia építésznek, *Villard de Honnecourt*nak is része volt, de az újabb kutatások beigazolták, hogy a régi Magyarország csúcsíves templomainak eme legnevezetesebb emlékét csak 1400 körül kezdték építeni. Villard de Honnecourt magyarországi tartózkodásáról a párisi Bibliothèque Nationale-ban őrzött vázlatkönyvében levő följegyzések és ábrák tanúskodnak.

A kassai székesegyház kétségtelenül a legérdekesebb gótikus templomok közé tartozik. Alaprajza a trieri Boldogasszony-, illetőleg a braisnei St. Yved-templomnak alaprajzával van rokonságban, de Kassán a centrális gondolat a szentély meghosszabbításán kívül a nyugati tornyok hozzátoldása folytán inkább elhomályosodik, mint Trierben. Sajnos, a helyreállítás alkalmából szerkezeti okokból öthajóssá építették át a díszítésében is igen eredeti hatású templomot. Oldalhajók fölé emelkedő,

szabadon álló támpilléreket és támíveket, amelyek a nagy külföldi gótikus székesegyházak külsejének szerkezeti jellemzői, azonban itt sem találunk. A székesegyház mellett levő Szt. Mihály-kápolna – tornyának különleges elhelyezésével a homlokzat fülkéjének ívein – szintén igen eredeti alkotás.

Míg a kassai székesegyház a kései gótikának egyöntetű emléke, addig a budapesti megújított Koronázó-templomon a XIII. századtól kezdve a XV. század végéig dolgoztak. Eleinte bazilika formájában kezdték építeni, majd később tértek át egyenlő hajómagasságot mutató csarnok-templommegoldásra. Nyugati tornya, melynek gyönyörű csúcsát *Schulek Frigyes* mester a XIX. század végén építette ki, Corvin Mátyás király uralkodásának idejéből való. Hogy minő gazdagságra voltak képesek a magyarországi kései gótika mesterei, erre ugyancsak a kassai székesegyház déli kapuja, valamint e székesegyház és a bártfai templom szentség-házai tanúskodnak.

Magyarország keleti részében, Brassóban, viszont robusztus, némileg talán keleti ízű formákat vesz föl a gótika. (A brassói Fekete-templom.) Ugyancsak Erdély déli részében maradt fenn a magyarországi kései gótika legnevezetesebb világi emléke, Vajdahunyad vára. Milyen érdekes kombinációkban jelentkeznek itt a külföldi forrásból eredő gótikus és renaissance formák.

Míg románkori szobrászatunkról szinte kizáróan köemlékek számolnak be, addig a gótikáról a faszobrok beszélnek legtöbbit. Köemlékeink itt szegényesek a reánk maradt figurális fafaragványok nagy tömegével szemben, de egy-két ércplasztikai emlékün is igazolja e téren való haladottságunkat. A brassói Fekete-templomot díszítő szentek szobrai a XIV. századi kőszobrászatunk legnevezetesebb emlékei. Hogy faragójuk a sematikus ábrázolásokon felül állott, azt Máté apostol arcának naturalisztikus mintázása árulja el leginkább. A gótikus századokban épült templomainknak csak egy-két helyen volt a jaki monostor román portáléjával versenyző kapuzatuk, azonban kétségtelen, hogy nem egy gótikus egyházunk bejáratát figurális díszek is ékesítették. Fenmaradt a kassai székesegyház már említett gazdag és eredeti kiképzésű déli kapujának reliefsorozata a XV. század elejéről Szt. Erzsébet életét ábrázoló domborművekkel, amelyek stílusuk után ítélve valószínűleg fém domborművek alapján jöttek létre. Értékesebb szobrászati kvalitásokat árul el a budavári Koronázótemplom egykori déli kapujának töredékesen megmaradt reliefje, – Mária halála – amelyet eredeti helyén rekonstruált másolattal pótolnak.

Templomportáléval kapcsolatban készítették kései középkori szobrászatunk legnagyobb hősei, *Kolosvári Márton* és *György*, Kolosvári Márton festő fiai első műveiket, Szt. István, Szt. László és Szt. Imre ércszob-

rait 1370-ben a nagyváradai székesegyház számára. Itt már nem névtelen kőfaragókkal állunk szemben, hanem tudatos mesteregyéniségekkel, akik műveiken a megrendelő neve mellett saját nevüket is megörökítették. A három ércalak, szintúgy Szt. László királyunk bronzból való lovasemléke, melyet a Kolosvári-fivérek 1390-ben állítottak fel ugyancsak a nagyváradai székesegyház előtt, a török megszállás alatt, a XVII. században elpusztultak. Fenmaradt azonban a sárkánytölő Szent György lovagot megörökítő, fél életnagyságú bronz lovasszobrunk a prágai Hradsin udvarán. Az 1373-ban készült nemes szépségű alkotást Tamás szentgyörgyi és bazini gróf rendelte a pozsonyszentgyörgyi plébániatemplom oltára számára. Bár a korábbi festészet, könyvillusztrálás, elefántcsontfaragás és ötvösművészet terén találkozunk a prágai Szt. Györgyhöz hasonló ábrázolásokkal, mégis hallatlanul genialis, az egyetemes művészettörténetben is rendkívüli jelentőségű a magyar szobrászmesterek újítása. Can Grandénak veronai lovasszobrán ugyan már előfordult a ló feje, de a prágai Szt. György lovasának és lovának Összefüggő mozdulata valósággal drámai akciót fejez ki. Másfelől a kompozíció fölépítésének vonalszépsége, a formák finomsága tüntetően igazolja, hogy a XIV. század második felében vagyunk, melyet a kései középkor lovagvilágának és udvarainak előkelően negédes szelleme tölt be. Kétségtelenül az akkori európai kultúra legmagasabb szintjét jelzi a Kolosvári-fivéreknek remek alkotása. Viszont a szobor technikája, a megmunkálás stílusa azt sem tagadhatja meg, hogy mesterei az erdélyi ötvösműhelyekkel állottak szoros kapcsolatban, amelyek akkor mindenütt nagy hírnévnek örvendtek. Szt. László királynak a győri székesegyházban levő gyönyörű sodronyozománcos hermája valószínűleg a Kolosvári-fivérek elpusztult nagyváradai lovasszobrának feje után készült.

Borzasztó nagy vesztesége a magyar művészettörténetnek, hogy a kulturális gócpontok – így elsősorban Buda – ahol az irányadó művészeti iskolák virágoztak, a török hódoltság folyamán elpusztultak. Észak-Magyarország és Erdély jobban megőrizte középkori és renaissancekori művészeti emlékeit, amelyek nagyrésztben az ország szívében levő főbb iskoláknak voltak sokszor csak többé-kevésbé tökéletes vidéki hajtásai. Templomaink falait freskók ékesítették, a szentélyekben vagy a pillérek előtt pedig a XIV. századtól kezdve szárnyas oltárok állottak. Rendkívül nehéz a szétszórt festészeti és szobrászati emlékek stílári fejlődését és összefüggését megrajzolni. Az eddigi kutatások még csak részletkérdésekben vezettek eredményre. Idevonatkozó emlékeink a vidéki templomok meszelt falainak tüzetes átvizsgálása folytán azonban folyton szaporodnak, így nemrégén Feldebrőn XI. századból való freskómaradványokat fedeztek fel. A legépebben fennmaradt képek Kain és Ábel áldozatát ábrázolják. Bizánci hatásra vallanak a veszprémi püspöki kápolna XIII. századi

apostolai és Szent László királynak, valamint az utolsó vacsorának képe Zsegrán. Később francia, olasz, majd a XV. századtól kezdve német hatások is érvényesülnek. Különösen a metszetek közvetítették a német művészet eredményeit.

Fafaragásunk legkorábbi emlékei, a nagyőri és a szlatvini Madonnák azt igazolják, hogy miként interpretálták nálunk a XIV. század negédes stílusát, mely az Isle de Francéból indult ki. A magyar faszobrászat a XV. és XVI. századokban élte ki magát a leggazdagabban és a legtökéletesebben. Bár igen nagy volt itt is a pusztulás, mégis a régi Felsőmagyarországon egymagában 177 teljesen ép szárnyasoltár maradt reánk. Német, rajnai és északolasz hatásokon kívül itt-ott flandriai mesterek befolyására, vagy tőlük átvett ábrázolásokra is akadunk. Így a szepeshelyi Szent Mihály-oltár főalakjában nem nehéz felismernünk *Roger van der Weydennek* a beaunei kórház számára készült nagy oltártáblája arkangyalát, a Szépművészeti Múzeumunkban levő kisszebeni oltár szárnyainak Keresztelő Szent János történetét ábrázoló festményei pedig részben *Israel van Meckenem* metszetei nyomán készültek.

Néhány mesterünket névszerint is ismerjük. Festőink a német realizmus és a latin ideáлизmus között a középúton mozogtak. Egyformán hiányzik ábrázolásaikból a kegyetlenségek brutális kiélezése, mint az események extatikus átszellemítése. Ezt tapasztalhatjuk a kassai székesegyház főoltárának magyarországi Szent Erzsébet történetét megjelenítő szárnyképein, továbbá a névszerint is ismert Kolosvári Tamásnak eklektikus ízlésű, garamszentbenedeki oltárán 1427-ből és a régi magyar festészet legnagyobb remekén, a Szent Antalról származó és 1506-ból való oltárnak szárnyképein, melyek egy kivételével, jelenleg az esztergomi primási képtárban (3) és a budapesti Szépművészeti Múzeumban vannak (1). Német művészettörténetírók az *M. S.* monogrammu mestert stíluskritikai alapon az úgynevezett dunai iskolával hozzák összefüggésbe. Ha van is ebben némi igazuk, de ez nem bizonyítja azt, hogy az oltár nem Magyarországon készült. Corvin Mátyás király uralkodása után, a török uralom előtt a magyar művészet még virágkorát élte és így semmiképpen sem megokolt, hogy a festményeket ne valamelyik magyar művészeti centrumból származtassuk. Különben is az oltárszárnyaknak oly sajátos stílusjegyei vannak, hogy nem lehet egykönnyen egyik dunai német mester művei közé sem sorolni őket. Különösen a *Mária látogatását* ábrázoló oltárszárny kiváló. A dekoratív finomságoknak, a természetet jól ismerő, de azon felülemelkedő stilizálásnak olyan együttese ez a kép, melyre csak a remekmű szó illik.

Hasonló mesterművekkel találkozunk fafaragásos szárnyasoltárainkon is. A XV. század második feléből és a XVI. század első feléből származó felsőmagyarországi és erdélyi oltárok a leggazdagabb ilyen alko-

tások közé tartoznak. A kassai, löcsei, bártfai, szepeshelyi templomok még most is tele vannak ilyen szárnyasoltárokkal. A löcsei Szent Jakab plébániatemplomnak 1508-ból való és *Pál mestertől* származó 18 méter magas szárnyasoltára a magyar fafaragásnak *Veit Stossal* való összefüggését jelzi. Veit Stosznak lizenzi Szt. Rókusa és Pál mester Szt. Jakabja valóban édes testvérek. A XVI. század elején létrejövő szárnyasoltárok nagy részében már renaissance elemek is jelentkeznek, sőt egyik-másik oltárnak már egész fölépítése renaissance szellemű.

Magyarország egyike volt azon országoknak, melyek Itáliától a renaissance-ot a leghamarabb átvették. A Castagno firenzei freskójáról ismeretes Filippo Scolari, magyar nevén Ozorai Fülöp temesi főispán már a XV. század harmadik évtizedében a renaissance közvetítője. Meghívására *Masolino da Panicale*, a renaissance festészet egyik legnagyobb korai mestere Magyarországon működik. Filippo Scolari foglalkoztatja *Manetto Ammanatini*t is, akit *Életrajzaiban* Vasari mint *grosso legnauolot* emleget és aki Donatello és Brunelleschi tréfája miatt vándorolt ki Olaszországból. Ammanatini nálunk várakat, palotákat, templomokat épített. Mindenki előtt ismeretes Corvin Mátyás királyunk nagy művészet-szeretete és humanista kultúrája. Ő már teljesen a renaissanceművelődés apostola. Állandó összeköttetésben van az olasz udvarokkal és a legelőkelőbb olasz mesterek, köztük *Verrocchio*, *Filippino hippi*, *Benedetto da Maiano*, *Giovanni Dalmata*, a bolognai *Aristotele Fioravante* építész és a könyvillusztrátorok fejedelme, a firenzei *Marc Attavante* dolgozik számára. Udvarában híres kodexillusztráló műhely is működött, mely már észak-olasz renaissance szellemben ékesítette a díszes köteteket. A legszebbek egyike, *János Antal* (*Giovanni Antonio Cattaneo*) madocsi apát Cassianus kódexe, jelenleg a párizsi Bibliothèque Nationale tulajdona. Viszonzásul pedig *Michèle Pannonio* magyar festő Ferrarában dolgozik a nála fiatalabb *Cosmè Tura* mellett. Az ottani iskola jellemző stílusának befolyásáról tanúskodik mesterünknek a Szépművészeti Múzeumban levő egyetlen ismert festménye a Termékenységet allegorizáló, trónoló női alakkal. Az olasz művészet hatása különösen akkor jelentkezik, midőn Mátyás király második házasságában arragoniai Beatrixot veszi nőül. Mindkettőjük márvány dombormű képmását is olasz mester faragta. Egyesek szerint ez lombardiai mester lehetett, mások szerint *Giovanni Dalmata*, aki bizonyára azonos Magister Johannes Duknovich de Tragurioval. Utóbbi hosszú időt töltött Magyarországon, sőt itt egy várat is kapott a nagy királytól. Mátyás természetesen a budai királyi palotát is renaissance szellemben egészíti ki.

Mindabból a kincsből, művészi remekből, mely az Árpádok, majd az Anjouk, luxemburgi Zsigmond, Corvin Mátyás és a Jagellók alatt Budán s az ország legjelentékenyebb városaiban létrejött, valamint

felhalmozódott, a török pusztítás folytán igen kevés maradt reánk. Mátyás király budai építkezéseiből csak töredékeket örököltünk. Budapest egyik templomában két, a pécsi székesegyházban egy olasz renaissance pastoforium látható a XVI. század legelejéről, az esztergomi székesegyházba pedig Bakócz kardinális díszes és nemes arányú vörösmárvány-kápolnája, melynek fehér márványoltárát *Andrea Ferucci* firenzei mester faragta. A Bakócz-kápolna és az említett pastoforiumok az olasz renaissance Ízlést még a maga tisztaságában mutatják. Bennük még nem jelentkezik helyi karakter, vagy provinciáizmus, ami azonban már úgy a gyulafehérvári székesegyháznak 1512-ben épült kápolnáján, a kolozsvári Szt. Mihály-templom sekrestyeajtáján, mint Bátori András Madonnáján és Szapolyai István szepeshelyi síremlékén megállapítható. Érdekes az előbbin a koronát tartó anygalkákat megfigyelni az olasz jellegű Madonna fölött. Ilyen anygalkákat láthatunk régebbi szárnyas oltáraink festményein.

A török uralom alatt a magyar kultúra az ország határszéli városaiba szorult. Felsőmagyarországon és Erdélyben ugyan tovább is ápolták a művészeteket, de ezek színvonala a lehetőségek korlátozottsága folytán a provincializmusba süllyedt. Pedig Felsőmagyarországnak a lengyel emlékekkel rokon építészeti alkotásai azt bizonyítják, hogy a renaissance-szellem a XVI. században teljesen átjárta az országot. Még a XVII. században is népies jellegű renaissancetörekvés állapítható meg a felsőmagyarországi épületeken és díszeken. A házakat sgraffitókkal, félköríves fülkékkel, arkatúrákkal és falpillérekkel tagolt oromfalak ékesítik, amelyeket csipkés párta koronáz. A vakolt homlokzatokon a faragott követ szintén sgraffító helyettesíti. Igen festőiek a felsőmagyarországi és erdélyi patriciusházak, meg kastélyok árkaodos udvarai. Az ország török járom alatt nyögő részében viszont néhány ma is fennmaradt mecset és fürdő épült. Különösen szépek a kupolás fürdőcsarnokok Budán. E szomorú századokban a szobrászat a síremlékek fekvő alakjaiban tengődik tovább. Legjobb ezek között Serédi György bártfai síremléke 1549-ből, mely még a magyar képfaragást a provincializmusba való süllyedés előtt mutatja.

A barokk művészet nagyvonalúsága a XVII. század első felében nálunk is a jezsuitákkal kapcsolatosan jelentkezik először. De e művészetnek művelői úgy a XVII., mint a XVIII. században nagyobb részben olaszok és még inkább osztrákok voltak. Magyarország a törökökkel és az osztrákokkal való kétszázados küzdelem után annyira kimerült, hogy a törökök kiűzetése után az újjáépítést nagyobb részben idegen mesterek vagy mesteremberek végezték. Az eperjesi *Bogdány Jakab* csendéletfestő és két híres portaitistánk, *Kupetzky János* és *Mányoki Ádám*, leginkább külföldi fejedelmi udvarokban működtek. Utóbbiak azonban a magyar előkelőségekről is festettek az akkori európai stílusnak megfelelő és szintű képmásokat.

A XVIII. századi nevezetes magyarországi művészeti alkotások az osztrák művészet keretébe tartoznak. Legnagyobb mestereik közül nem egy magyar földön alkotja legnevezetesebb műveit. Így építészeik között *Hildebrandt Lukács* Budapesthez közel építi egyik első alkotását, Savoyai Jenő hercegnek, sajnos, ezidőszerint igen rossz állapotban levő kastélyát, *Maulbertsch Antal*, a legnagyobb osztrák festő pedig nem egy magyar templomot, székesegyházat, palotát ékesített káprázatos freskókkal. Még ő előtte *Tróger*, majd vele egyidőben *Bergl*, *Dorfmeister* és *Kraker* fejtenek ki nálunk hasonló tevékenységet. A magyar főurak, élükön az Esterházyakkal, a Grassalkovicsokkal pompás kastélyokat, palotákat emelnek és előkelő családokból kikerülő főpapoknak köszönhetünk barokk székesegyházaink és templomaink közül is nem egyet. Így Esterházy Károly gróf püspök Egerben *Fellner Jakab* tervei szerint nagyszerű lyceumot épít, amelyen a barokk mozgalmasságot már XVI. Lajos klasszicizmusa váltja fel. Monumentális klasszicizmus jelentkezik a szombathelyi székesegyház hatalmas hajójában, *H efelé Menyhért* főművében is. Innen már nincs nagy út a magyar empirehoz. Ez a stílus, bár szintén külföldről jött Magyarországba, itt gyökeret verve, helyi karaktert vett föl.

*

A nemzeti szellem a magyar művészetben a XIX. század elején jelentkezik ismét. Az irodalom terén megindult ébredés a képzőművészetekre is áttérjed. Az uralkodó klasszicizmus különösen az építészetben árul el magyar stílusjegyeket. A klasszikus törekvések puritán nemessége megfelelt a magyar lélek tartózkodó komolyságának. Nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is igen sokat építenek ekkor. Most alakul ki a magyar földbirtokososztály vidéki házának típusa – a kúria – a homlokzat közepén az oszlopos portikussal. Pest városa, amelyet még nem egyesítettek a Duna másik partján fekvő Budával, egységes terv szerint épül ki. Két kitűnő építész, *Hűd József* és *Pollák Mihály* nemes előkelőségű köz- és magánépületekkel ékesíti a feltörekvő várost. Hild különösen az emeleteket egybefoglaló korintusi és ion oszlopokkal, vagy pilaszterekkel tagolt kétemeletes házak mestere, ő építette az ország leggazdagabban, legszebben tagolt klasszicizáló templomát, az egeri székesegyházat. Aránylag nagy a változatosság Pollák köz- és magánépületeiben. Budapesti Magyar Nemzeti Múzeuma a múlt század első felének legjobb neoklasszikus épületei közé tartozik. Tartózkodó előkelőség, a formák nemessége, mesteri térkomponálás a főerőssége a hatalmas palotának, mely a főváros és egyben a magyar építészet egyik büszkesége. Angol mérnökök – *Clark Tiemey Vilmos* és *Clark Ádám* – alkotása Budapest másik legnevezetesebb klasszicizáló emléke, a Dunát harmonikus vonalban átívelő Lánchíd. A diadal-

MAGYAR FESTÉSZET III.

*Munkácsy Mihály: Parasztlány
(Szépművészeti Múzeum)*

*Munkácsy Mihály: Párizsi nő
(Magántulajdon)*

*Benczúr Gyula: Károlyi Lászlóné grófné
(Magántulajdon)*

*László Fülöp: Csekonics Jánosné grófné
(Magántulajdon)*

MAGYAR FESTÉSZET IV.

*Szinyei Merse Pál: Majális (Szépművészeti Múzeum)
A Könyves Kálmán r. t. jogosításával*

*Mészöly Géza: Patak partján
(Magántulajdon)*

*Paál László: Fontainebleau-i erdő
(Szépművészeti Múzeum)*

ívek gyanánt kiképzett pillérekben és a hídfők architektúrájában azonban az angol ízlésnek Palladio stílusán nevelt hagyományai is érvényesülnek.

A romantikával kezdődik az a korszak, mikor minden építész többféle stílust tanul és a feladatnak megfelelően különböző stílusban épít. Ugyanekkor a faji öntudatot hangsúlyozó, külön nemzeti stílusra is törekednek. München volt az új stílust kereső romantikának főtűzhelye és főképpen innen terjedt el Magyarországra az új formanyelv. *Feszi Frigyes* volt legtipikusabb magyar mestere, de *Ybl Miklós* fiatalkori munkásságában is nagy szerepet játszik a romantikus ízlés. Feszi a középkori stílusokon kívül keleti, sőt magyar népies motívumokat is fölhasznált, összehangolásukból hozta létre egyéni stílusát, amelynek legmegkapóbb, egyben legmonumentálisabb eredménye a budapesti Vigadó. Még előtte építi Ybl Miklós hasonló stílusban nemes arányérzékkel megkonstruált kéttornyú, bazilika-rendszerű főtí templomát. A mester egyénisége azonban a hetvenes években kiérlelt neorenaissanceban jut a legtisztábban kifejezésre.

A klasszicizmus jegyében akarta újjáteremteni *Ferenczy István* a XIX. század első felében a magyar szobrászatot. Nagy fölbuzdulás fűtötte lelkét, de minél inkább maradtak el tőle olaszországi tanulmányainak emlékei, annál provinciálisabb lett művészete. Parlagiasabb klasszicizmusában mégis az akkori magyar táblabíróvilág szellemére ismerünk. A romantikus hajlamú, nagyobb technikai készségű és fejlettebb szobrászi érzékű *Izsó Miklós* művészetében a magyar fajiság még határozottabban kér szót. A népeletből vett, tősgyökeres magyar típusokat örökített meg anélkül, hogy a felszínes és a szobrászati problémákról megfélemező zsánerszerűségbe tévedt volna. Nagyon érdekelte őt a mozgás, különösen a tánc kifejezése. Emellett közvetlen hatású képmásokat is mintázott. Fölfogása, törekvése sok tekintetben rokon Carpeaux szellemével.

A festészet terén a XIX. század első felében csak nehezen indul meg a fejlődés. Legjelesebb tehetségeink, így idősb *Markó Károly* és *Brocky Károly* külföldön működnek. Az előbbi eszményi tájképeket, az utóbbi kolorisztikus hatású figurális kompozíciókat és tanulmányfejeket fest. Itthon csak az arcképfestésnek és a vallásos tárgyú piktúrának van nagyobb keresettsége. Az arcképfestők közül *Barabás Miklós* emelkedik ki, aki hosszú sorozatát készíti a közvetlen igazságú olaj-, vagy a kisméretű akvarell-képmásoknak.

A magyar művészet igazi föllendülése az Ausztriával 1867-ben történt kiegyezés időpontjától kezdődik. Gazdasági és szellemi téren az egész országban bámulatos fejlődés indul meg, mely egészen a világháború kitöréséig tart és amely a magyar művészet teljes kibontakozását is magával hozza. Rendkívüli feladatokat oldanak meg a magyar építészek.

Budapest ekkor épül ki nagyszabású metropolissá. Építészet terén természetesen Budapesten is az eklekticizmus virágzik, de a régi történelmi stílusok nem egy magyar építész kezén nemes harmóniában és frissen elevenednek meg. *Ybl Miklós* révén a neorenaissance nyomta rá bélyegét a magyar fővárosra. Nem egyetlenegy olasz mester, sőt nem is egy vidék és kor stílusából merít Ybl, hanem az itáliai renaissance emlékek összességéből váltja valóra építészeti ideáljait. Természetesen barokk elemeket is fölhasznál, de ezeket úgy egyesíti a korábbi eredetű motívumokkal, hogy teljesen egymáshoz hasonulnak. Épületein semmi sem hat utánzásnak, elevenen érzi át a formákat és harmonikusan olvasztja őket egybe. A budapesti Operaház, a Szt. István templom (a belsőnek kiképzése részben már *Kauser József* műve), a Várbazár és a Vámház a XIX. századi neorenaissance építészet gyöngyei közé tartozik.

Ybl Miklóson kívül több más budapesti építész is az olasz renaissance architektúrát választja mintaképül. Közöttük *Petschacher Gusztáv* és a fiatalon elhunyt *Unger Emil* a legkülönb mester. Az előbbi XVI. és XVII. századi római, génuai és milánói motívumok fölhasználásával alkotja szép bérházait, az utóbbi műveibe Firenze is beleszól. Renaissance és régi római formák igen szerencsés, nemesen tagolt vegyülete *Hauszmann Alajosnak* már későbbi Curia-épülete. E palota lépcsőcsarnoka az építészeti l'art pour Tart elvén álló, kitűnően megoldott, hatásos kompozíció. Hauszmann Alajos lépett a XVIII. századi budai királyi várpalota hatalmas arányú kiépítésénél is Ybl Miklós örökébe.

Az olasz renaissance mellett a német, sőt a francia renaissance is felüti fejét a XIX. század második felének budapesti építészetében. Éppígy nem hiányzanak a középkori stílusok számottevő képviselői sem. Budapest egyik legnevezetesebb épületét, a dunaparti Országházat *Steindl Imre* építette neogótikus stílusban. Legművészebb hatást a palota akkor vált ki, ha Budáról, a túlsó partról rövidülésben tekintjük. Tömege így a leg-hatalmasabb, az épületrészek összefüggése így a legszorosabb, a gótikus formák pedig a legfestőibbek. Különösen az óriási kupola körvonalai nemesek és szépen oldotta meg a mester a pazar díszítésű belső téregységek egymáshoz való komponálását. Tisztábban árad a kései gótika szelleme a budavári Koronázó-templom gyönyörű tornyából, amelynek csúcsa *Schulek Frigyes* építészeti képzeletének leginvenciózusabb szülötte. Alulról fölfelé zökkenő nélkül épül föl a torony, csúcsa nem rárakott sisak, hanem az alsó emeletek formáinak szerves betetőzése. A későbbi keletű, már a XX. század első éveiben épült Halászbástya keresztfolyosóiban, tornyaiban, különböző díszítő elemeiben Schulek mesternek viszont a román stílus varázsát sikerült megkapóan éreztetni.

A Szépművészeti Múzeumnak hellenisztikus portikuszokkal ékes palotáját *Schickedanz Albert* és *Herzog Fülöp* építette. Az épület muzeális

rendeltetése – különösen a mellső részen – háttérbe szorul a belső csarnokok, oszloprendek öncélú szépsége mögött. E csarnokokat nyilvánvalóan a palota rendeltetése miatt tervezték az építészek különböző stílusban, de ez megfelelt a kor eklekticismusának is, amelynek a múzeumpalota már kissé megkésett gyermeke. A Múcsarnokban ugyanezek az építőművészek az antik stílust szerencsésen tudták összeolvasztani a quattrocento játsszian finom díszítőelemeivel. Az egész magyarországi stílusfejlődést kellett bemutatni *Alpár Ignác*nak a városligeti történelmi csoportban, amelyben hazánk legnevezetesebb műemlékeit foglalta össze többé-kevésbé szabad változtatásokkal igen festőién. Alpár Ignác építette Budapest legnagyobb szabású neobarokk ízlésű bankpalotáit is. Rendkívül sikerült praktikus megoldásuknál és célszerű újításaiknál fogva Alpár Ignácot külföldön is mint kiváló banképítőt tisztelték. Művészileg legharmonikusabban megoldott ilyen alkotása a Szabadság-téren levő Nemzeti Bank palotája. *Korb Flóris* és *Giergl Kálmán* szintén a barokk továbbfejlesztésében keresték a XIX. századvégi szellem kifejezését. Különösen a két Klotild-palota tornyai tanúskodnak arról, hogy ebbe a stílusba ők már akkor belemélyedtek, midőn az építészek rendszerint csak érzés nélkül másolták a barokk formákat. Ugyanezért dicsérhetjük *M einig Artúrt* is, akinek nemes ízlésű bérpalotái a főváros legelőkelőbb hatású magán-épületei közé tartoznak. E téren tűntek föl *Bálint Zoltán* és *Jámbor Lajos*, ők azonban már korunk szellemét igyekeztek kifejezni a XX. század elején létrejött alkotásaik formaritmusában.

Magyarországon az építészeti stílusreformálás a XIX. század végén azért volt különösen kényes, mert e törekvések nálunk az új magyar építőművészeti stílus alapításának gondolatával is összefüggtek. A külföldi radikális irányoknak megfelelően újítóink nagyobbára teljesen függetleníteni akarták magukat a lej aratott történelmi stílusoktól és így ezeknek régebbi magyaros tájszólásait sem vették figyelembe, úgy a vidéki műemlékektől, mint a fővárosnak számbajöhető korai XIX. századi nevezetes építményeitől egyformán elfordultak.

Ebben a múltat megtagadó korszakban bontakozott ki *Lechner Ödön* művészete. Kétségtelenül az új magyar stílus eszméjének leghatározottabb és legeredetibb szellemű nyilvánulása. Az általános fölfogásnak hódolva, Lechner sem indult ki a múlt helyi emlékeiből, hanem népművészeti elemeknek, arabs és indus motívumoknak fölhasználásával akarta magyarrá tenni architektúráját. Mielőtt azonban első magyaros akarású épületeit tervezte volna, kitűnő bizonyágát adta a történelmi stílusokkal szemben való rendkívüli érzékének is. A mester törekvéseinek végső következményei a budapesti Postatakarékpénztár épületében jutottak kifejezésre. Lechner magyaros törekvésű építészetéből azonban nem vált általános formanyelv. Bár többen utánozták, lényegében mégis megma-

radt egy eredeti fantáziájú értékes művészegyéniség személyhez kötött stílusának.

Az építészeknek egy másik csoportja erdélyi (kalotaszegi) népies elemek fölhasználásával akart nálunk új magyar architektúrát teremteni. Ez a csoport, amelynek élén *Wigand Ede* állt és amelynek a fiatalabb nemzedékből *Kós Károly* és *Zrumeczky Dezső* voltak tagjai, egyívású a vidéki otthonokat építő angol és egyéb északi országnak iparművész-architektusaival. Ruskin vetéséből nőttek ki elveik, de tősgyökeres magyarsággal akarják őket megvalósítani. Igyekezetüket a kisebb, szabadon álló épületekben és főképpen belső kiképzésükben koronázta siker. Erdélyi házacsok, néhány fővárosi iskola és a budapesti Állatkert több pavilonja válnak ki műveikből. Hozzájuk sorolható, bár tőlük függetlenül dolgozik *Árkay Aladár*, aki különösen a templomépítés terén tűnik ki a népies magyar motívumokat fölhasználó, zamatos, modern és bátor megoldásaival. *Medgyaszay István* a magyaros törekvéseket a vasbetonnal igyekezett összeegyeztetni épületeinek szerkezetében és díszítésében, ősmagyar motívumok fölhasználásával akart a korán elhunyt *Lajta Béla* is új egyéni stílust teremteni, amely azonban legkiválóbb eredményeiben inkább keleti fantáziáról tanúskodott, ő már a világháború előtt olyan architektonikus megoldásokhoz, kifejezési formákhoz jutott el, mint aminek csak 10–15 év után lettek külföldön is általánossá. Lajta korai halála nagy vesztesége építőművészetünknek. Kívülről *Pogány Móric* és *Vágó József*, a genfi népszövetségi palota pályázatának egyik győztese válnak ki a magyar építészek gárdájából egyénien artisztikus, de lehangolt ízlésű megoldásaikkal. Kettőjük közül Pogány később a neoklasszicizmus felé fordult, amelynek *Hikisch Rezső* is egyéni erejű interpretátora.

A konzervatív magyar közszellem folytán a legmodernebb külföldi építészeti áramlatok nálunk csak kevésbé találják visszhangra. Rendkívül megbecsülik a barokk és a XIX. század elejének klasszicizáló emlékeit és építészeinktől is ilyen jellegű alkotásokat kívánnak. Középületeink nagyobbára ezeknek a stílusoknak szellemében jönnek létre. A politikai forradalmak nálunk megnehezítették az új építészeti törekvések érvényesülését. Azonban a régi stílusok jegyében is nem egy artisztikus középület, magánház valósult meg, melyek közül különösen *Wälder Gyulának* a barokk és *Lechner Jenőnek* a felsőmagyarországi renaissance architektúrát követő, illetőleg neoklasszikus építkezései tűnnek ki. Valósággal a XVIII. századi hatalmas német vagy osztrák kolostorok mintájára épült föl *Kertész Róbert* és *Sváb Gyula* tervei szerint Gödöllőn a piaristák rendházának, internátusának és középiskolájának óriási együttese.

MAGYAR FESTÉSZET V.

*Ferenczy Károly: Márciusi est
(Új Magyar Képtár)*

*Rudnay Gyula: Tanácskozás
(Magántulajdon)*

*Csók István: Népszínház-utca
(Magántulajdon)*

*Rippl-Rónai József: Aristide Maillol
(Letét az Új Magyar Képtárban)*

A XIX. század negyedik negyedében a magyar szobrászat is, akár-csak a külföldi, eklektikus irányban fejlődik tovább. Míg a festészetben a feltörő naturalizmussal kapcsolatban – először a témában, majd a felfogásban és stílusban – a kongó pátosszal szemben mindjobban előtérbe lép a nemzeti vonás, addig a szobrászat az építészettel együtt a renaissance és barokk festőiségre esküszik. Az akkor épülő középületek és magánpaloták szobrászi díszítésében nyilvánul ez leginkább, de az önálló emlékművek is ebben a szellemben fogantatnak.

A festészetben oly jótékonyan érvényesülő naturalizmus azonban a szobrászatot sem kerülte el. Ennek azonban nemcsak előnyeit, hanem hátrányait is tapasztalhatjuk. A naturalizmusnak megelevenítő, a konvencionálizmust mérséklő hatásával együtt egyidőre háttérbe szorulnak a szobrászat szorosabb stíluszabályai. A nyugalom, a kiegyensúlyozott harmónia mindinkább hiányzik a plasztikai alkotásokból. Nem kizáróan magyar jelenség, ugyanezek a tünetek jellemzik az egész világ szobrászatát. Ekkor a festészeté a hegemonia, fejlődési menete befolyásolja a szobrászat útját is. A Parisban megszülető impresszionizmus a szobrászatot teljesen kiemeli a klasszikus hagyományokból.

Ennek a múlt század negyedik negyedében meginduló eklektikus, majd a naturalizmus által befolyásolt kornak három legnevezetesebb magyar szobrász tehetsége *Fadrusz János*, *Stróbl Alajos* és *Zala György*. Fadrusz nagy tehetsége főképpen emlékművekben érvényesült. A kifejezendő eszméknek és az ábrázolt alakoknak stílusos megfogalmazásával Fadrusz hatásos és művészies eredetiséget kölcsönzött emlékműveinek. Az elpusztított pozsonyi Mária Terézia-szoborban, a kolozsvári Mátyás-emlékben és a zilahi Wesselényi-szoborban három különböző gondolat jut kifejezésre igazi pátosszal és a megfelelő stílusba kapcsolódó természetességgel. Nemzeti katasztrófáinknak művészi emlékeinkre mért csapásai között egyike a legnagyobbaknak, hogy e három Fadrusz-alkotást elvesztettük. *Zala György* és *Stróbl Alajos* szintén néhány kiváló emlékszoborral ajándékozta meg a nemzetet. Az előbbinek Mária és Magdolna csoportja (Szépművészeti Múzeum), Andrassy Gyula gróf lovasszobra és a milleniumi emlék allegorikus csoportjai a legjelesebb alkotásai, amelyekhez méltóan csatlakoznak bensőséges portréi és reprezentációs célokat szolgáló mellszobrai. Zala György szobrászatában az ünnepies felfogás gyakran megkapó igazsággal párosul. E tulajdonságánál fogva művészete közelebbi rokonságban van a francia, mint a német plasztikával. *Láptó-ujvári Stróbl Alajos* igazi területe szintén az arcképszobrászat. Nem egy kiváló portrét, hivatalos mellszobrot mintázott. Az Operaház főhomlokzatának fulkéiben ülő Liszt és Erkel-szobrokban jeles példát mutat arra, hogy miként kell a közvetlen természetességgel felfogott képmás-szobrot emlékszerűen felhangolni és építészeti keretbe komponálni. Jelentéke-

nyebb azonban ezeknél *Anyánk* című márványszobra, melyben a bensőség, a gondolat nemessége minden egyszerűsége mellett szinte fenséges formában jelentkezik. Emlékszobraiban is a közvetlen képmásszerűség uralkodik. Közöttük a budavári Szt. István-émlék és a pesti Arany János-szobor a legnevezetesebbek. A legutóbbi években alkotott fejeiben viszont Stróbl a tiszta plasztikai formákért lelkesült, bizonyítva azt, hogy a mester tehetsége még hajlott korában is további fejlődésre volt képes. A neobarokk szellemnek az előbbieken kívül még több magyar szobrász hódolt. *Róna József* Szavojai Jenő budavári lovaszobrában a legszebb modern magyar lovasémléket hozta létre. Az eleven mozdulat itt harmonikus és dekoratív formakompozícióval párosul. *Donath Gyula* szintén neobarokk iskolába járt, síremlékein azonban nem egyszer poézissal, szimbolizmussal, sőt erővel frissítette fel a konvencionális formákat.

A szobrászi naturalizmust és impresszionizmust nálunk a leghivatottabban *Ligeti Miklós*, *Teles Ede* és részben *Horvay János* képviselik. Ligeti Miklós főképpen közvetlen hatású fejeket, egész alakokat ábrázoló portré-szobrocskákat mintázott, de ezeken kívül a budapesti Anonymus-émléket is szerencsés invencióval alkotta. Teles Edétől nem egy bensőséges képmást ismerünk, emellett a művész a kisplasztika és az érmészet terén alkotott kiváló műveket. Horvay János műveiben mély gondolatok, szimbolikus érzések keresik megvalósulásukat. Erről tanúskodnak a Kossuth-szobor mellékalakjai, ő a legnépszerűbb síremlék-szobrász. Szintén a szimbolizmus, de nem ennek tragikus heroizmusa, hanem ébredező, testi-lelki szűziessége érvényesül a korán elhunyt *Csikasz Imre* aktjaiban.

Az utóbbi két évtizedben a magyar szobrászatban is komoly visszahatás tapasztalható a szobrászi stílussal ellentétes naturalista, impresszionista felfogással szemben. E téren azonban nem mindegyik művész jár el egyforma következetességgel, sőt a most előtérben álló szobrászaink között *kisfaludi Stróbl Zsigmond* stílusában a lendületes felfogás hangsúlyozottan barokk festőiséggel párosul. A barokk plasztika formaritmusára él nem egy akt-kompozíciójában és nem egyszer képmásaiban is az arc lelkes, mozgalmas megelevenítésére törekszik a művész. *Pásztor János* a női test nagytudású mintázója. Aktjaiban a lágyszőrű idomok szerves összetartozását, a test felépítését hangsúlyozza és elevenen érezteti a lélek benső melegét. Kevesen vannak szobrászaink között, akik oly kitűnően tudnának komponálni, mint Pásztor. Ő az alkotója egyik legzamatosabb magyar zsánercsoportunknak. *Szentgyörgyi István* szobrászaink között leginkább törekszik plasztikai finomságok kifejezésére. Rendkívül lelkiismeretességel mintázza az aktokat és fejeket, amelyeknek formai értékeit gonddal hámozza ki. A plasztikai kiérlelés, a klasszicizáló finomítás nála nem megy a természetesség rovására. *Sidló Ferenc* művészetében magyaros formaálmainak megvalósítására törekszik. Különösen monumentális alko-

tásait igyekeznek ilyen értelemben stilizálni. Mégis a művésznak kisebb bronzi sikerültek legjobban, amelyekben pontos természetbenyomásait élénk és ritmikusan tagolt formákban hangsúlyozza. *Lux Elek* a kis táncoló figuráknak művészi érzékű ábrázolója. A női test bájos és könnyed mozgulatait egy szobrászunk sem képes oly kedvesen, a kis bronzok stílusának megfelelően kiaknázni, mint Lux. Emellett a művész néhány igen jó, szinte quattrocento finomságú fejet is mintázott.

A naturalizmustól való eltávolodás fontosságára mutatott rá néhány idősebb művésznünk. *Simay Imre* az architektúrával kapcsolatos szobrászat szükségszerű stilizálását, nagyvonalú egyszerűsítését hangsúlyozta műveiben, sőt kisebb állatsoportjaiban is a testi idomok tektonikus átformálása érdekében tört lándzsát. *Beck ö. Fülöp* még inkább híve az archaikus leegyszerűsítésnek, a szinte primitív, utóbb klasszikus hatású, tiszta szobrászi kifejezésnek. A modern stilizáló iránynak nálunk ő a legjelentékenyebb eredményeket felmutató képviselője. Szobrászi felfogásának kiérlelésében Becket az érmészet is segítette, melynek a művész szintén kiváló, külföldön is elismert művelője. A magyar érmészet legjelentékenyebb képviselői Becken kívül *Teles Ede*, *Ferenczy Béni*, *Be-rán Lajos* és *Reményi József*.

Az Izsó-féle magyar zsáneralakokat Pásztor Jánoson kívül *Beszédes László* és *Damkó József* igyekeztek felújítani, sőt Damkó József gyakran tiszta szobrászi felfogással párosította ezt a törekvést. Naturalista szel-lemben mintázta *iff. Vastag György* kitűnő állatszobrait, de néhány jó állatfigurát még *Márkup Bélának* köszönhetünk. Markup Béla Sándor orosz cár szentpétervári emléksobrára hirdetett pályázaton is dicsőséggel szerepelt.

A szobrászat jelentősége az utóbbi két évtizedben Magyarországon számottevően megnövekedett. A természettől való eltávolodás és a stílusra törekvés a magyar plasztikára szintén jótékony befolyást gyakorolt. A külföldtől való elzárkózottságunk azonban meggátolta azt, hogy a szobrászat terén a vezető nemzetek közé emelkedhessünk. A magyar plasztikában ugyan hiányzanak az idegen országok szobrászatának szertelenségei, viszont e művészet általános képe nálunk, – néhány kivételtől eltekintve, – bizonyos megállást, nagyjában a régi eredmények sikerült konzerválását és felhasználását mutatja.

*

A magyar festőművészet történetében az utolsó száz év a legfontosabb korszak. Míg a megelőző századokban sokszor megszakad, ellankad képírásunk fejlődése, addig a múlt század derekától kezdve eleven lendület hatja át. A romantikus évtizedek szelleme és a külső politikai események a festészetben is a nemzeti öntudat ébredését segítik elő. Festőművé-

szeink föleszmélve a szabadságharc utáni súlyos aléltásból, olyan témákat kerestek, amelyek a honfíúi érzületet táplálták. Erre utalták őket a külföldi példák is. A történelmi tárgyú kompozíciók voltak ekkor mindenütt előtérben, ezeket tekintették legmagasabbrendű feladatoknak. A tájkép és a parasztsáner csak másodsorban következett. Stílus tekintetében a nagyszabású vásznak és falfestmények azonban még nem voltak igazában magyarok, sőt a parasztsánerképek sem árasztottak igazi magyar levegőt. Bécs és München volt a hatvanas és hetvenes években festőink iskolája, az ott feltűnő irányok tükröződnek vissza alkotásaikban.

Madarász Viktor, Wagner Sándor, Thán Mór és Székely Bertalan nagyméretű kompozíciói mind a magyar múlt dicsőséges, de még inkább tragikus eseményeit ábrázolják. Talán egyetlen egy magyar történelmi vászon sem fejezi ki oly jellemzően az akkori művészeti felfogást, mint Madarász Viktor mesterműve, *Hunyadi László siratása*, 1859-ből. Igazi romantika árad a sötét gót templom belsejéből, melyet elől a két nagy ezüst kandeláber égő gyertyái világítanak meg, kísérteties fényt vetve a fehér gyolccsal letakart holttestre. Kétségtelenül színpadias hatású a beállítás, de a gondolat tragikumát Madarász festőien szemlélteti.

Thán Mór számos nagyméretű vallásos vagy történelmi tárgyú kompozíciót festett. Közülök nem egy freskó, amelyek – mint Lotz és Székely alkotásai – a magyar főváros középületeit ékesítik. Képei fölépítésében, szimmetriájában, az alakok heroikus rajzában élénken élnek a raffaeli hagyományok. Nem szemével, hanem lelkével látta meg a motívumokat. A jelen valóságának Than Mór csak az arcképekben áldozott.

E kor két legnagyobb komponáló mestere *Lotz Károly* és *Székely Bertalan*. Mindkettőnek oly széles a festői skálája, amilyen a külföldi legnagyobbaknál is ritkán fordul elő. Lotz Károly, aki magyar anyától külföldön született, gyermekkorában került Magyarországra és itt szívta magába az Alföld iránti szeretetet. Különösen a ménések, a ló érdeklő. Egymásután festi romantikus érzésű, nagyobbára sötét tájképeit, de ugyanakkor a legtisztább érzékű, legfejlettebb tudású komponáló mester fejlődik ki belőle. Igazi freskófestő, akitől középületeink nagyértékű festészeti díszei származnak. Egymásután népesíti be klasszikus isteneivel a mennyezeteket, minden nehézség nélkül ábrázolja bámulatos rövidülésekben és mind világosabb színekben alakjait. Kompozícióiban az épülettel való összhangot is nagyszerűen eltalálja. A XIX. századi új renaissance Ybl Miklós építészetében és Lotz freskófestészetében érvényesül nálunk legnemesebben. E két mesternek páratlan harmóniájú együttes alkotása az Operaház nézőtere.

Székely Bertalan bár tudatosabban, professzoribb módszerrel dolgozott, mint Lotz, mégis vázlataiban alkotott mesteribbet. Olyan frissen látott színrögtönzéseket vetett oda, melyek a legraffináltabb impresszionisták-

MAGYAR SZOBRÁSZATI I.

*Királyszobor töredéke Kalocsáról,
XII–XIII. sz. (M. Nemz. Múzeum)*

*Lőcsei Pál: Bethlehemi pásztor
a lőcsei plébániatemplomban*

*Kolozsvári Márton és György: Szt. György
lovasszobra a prágai Hradsin udvarán*

*XVIII. sz. mester: Szt. Sebestyén
(Szépművészeti Múzeum)*

MAGYAR SZOBRÁSZAT II.

Fadrusz János: Mária Terézia pozsonyi emlékszobra (Lerombolták 1922-ben)

Stróbl Alajos: Anyánk (Szépművészeti Múzeum)

Zala György: Mária és Magdolna (Szépművészeti Múzeum)

Pásztor János: Síremlékszobor a budapesti Kerepesi temetőben

nak is becsületére válnának. Más alkalommal viszont mint a formastilizálás, a vonalritmus kiváló mestere áll előttünk. Az erdélyi Vajdahunyad vára számára készült kartonjai e nemben a magyar festőművészet legértékesebb dokumentumai. Képmás, tájkép, zsáner, kompozíció egyformán érdekelte őt és mindegyik műfajban egyénit hozott létre.

Liezen-Mayer Sándor és *Zichy Mihály* a nagyszabású, romantikus kompozíciókat kedvelte. Zichy képein a szín csak járuléka a művészi problémát teljesen kifejező rajznak, de a másik mester a kolorizmusnak is áldozott. Mindkettőnek főképpen illusztrációi nevezetesek. Zichy Mihály lapjai korának e nemű legfinomabb termékei közé tartoznak.

Igazi magyar levegő akkor vonult be festészetünkbe, midőn a naturalizmus jelszavával a közvetlen természetmegfigyelés lett a képírás vezérszavára. Münchenben ismerkedik meg a hatvanas években *Munkácsy Mihály* és *Szinyei Merse Pál* az új törekvésekkel, amelyek festői előadásuk kifejlődésére döntő befolyást gyakorolnak. Munkácsy Mihály nem sokára Münchent is elhagyja és Düsseldorfba megy, mert Knaus közvetlen realizmusa neki jobban megfelel, mint Piloty festészete. Pedig akkor az utóbbi tanárt elődeihez képest már szintén realistának tekintették. Düsseldorfban festi aztán Munkácsy Mihály híres *Siralomházát*, amelyben egyénisége egyszerre teljes mivoltában és nagyságában kibontakozik. A realista festői előadást erős lélektani jellemzéssel és komponálással kapcsolja össze. Ez volt Munkácsy ideálja, hozzá maradt hű egész életében és ezért nevezték őt teátrálisnak később annak az iránynak szószólói, akik a komponálást, a lélektani jellemzést a képírástól teljesen száműzni akarták. Pedig Munkácsy Mihály művészete festőileg is a XIX. század legnagyobb értékei közé tartozik. Milyen mélyek aszfaltba ágyazott színei, milyen plasztikusan mintázza velük alakjait. Bámulatos képein a lelki megjelenítés nagyszerűsége. Minden alak közvetlenül vesz részt a történésben. Amellett mindegyik tudatosan megállapított helyen áll a vásznon, anélkül azonban, hogy a beállítás keresett lenne. Utolsó alkotásaiban a közeledő lelki összeroppanás folytán a mester ecsete azonban már nem képes tisztán követni szándékát, már nincs Munkácsynál közvetlen és világos kapcsolat a természetbenyomások és elképzelései között. Fénykorából való képei ellenben a múlt század legmagasabb rendű festőművészeti értékei közé tartoznak.

Szinyei Merse Pálból, aki szintén Münchenben tanult, Munkácsytól eltérő eredményeket érlelt ki az ottani festőművészeti áramlatok. Egyfelől őt az újabb franciák, Courbet és a barbizoniak érdekelték, másfelől azonban még mélyebb benyomást tett rá Böcklin fölfogása. Az utóbbi mester színeinek ragyogása, a képein látható napsütés váltotta ki Szinyei plein airjét. Szinyei lelkületéhez és a sárosi környezethez, vidékhez közelebb álltak a derült színek, mint a tragikus témákhoz illő

félsötétség. Eleinte Böcklin hatása alatt ő is a mitológiai témákat kedveli, de csakhamar saját világát másolja valódi napsütésben és színpompában. 1873-ban festi *Majálisát*, melyben egy szabadban lepihent társaságot foglal plein air-kompozícióba. Érdekes, hogy Szinyei itt ugyanazt a témát választja, mint Manet a *Dejeuner sur l'herbe*, de míg Manetnek 1863-ból való képén az új törekvések szinte viaskodnak a hagyományokkal, addig Szinyeinek vászna már mint teljesen új és tökéletesen ki nyilatkoztatott hitvallástétel áll előttünk. Művészete a tósgyökeres magyar lélek kifejezése, a magyar földesúr világnézetének festői megszólalása.

Természetesen Szinyei sem előzhette meg korát büntetlenül, művészete csak akkor aratott diadalt, midőn a képirás a francia festők hatása alatt már mindenütt a naturalizmusnak és az impresszionizmusnak hódolt be. Annál nagyobbra nőtt aztán később jelentősége. A plein air út-törő nagy mestere gyanánt ünnepezték.

Munkácsy Mihályhoz hasonló festői törekvések vezettek annak idején több magyar festőt, akik mind a müncheni naturalizmust követték. Közöttük volt *Gyárfás Jenő* is. Korai visszavonulása egyik legnagyobb vesztesége a magyar piktúrának. Képmásai igen nagy tehetségről, tónus- és színérzékről, formatudásról tanúskodnak. Lotz és Székely után *Benczúr Gyula* az utóbbi idők legkiválóbb magyar komponáló mestere, ő azonban nem a freskót művelte, a ragyogó színpompa iránti vágyát kisebb-nagyobb vásznain elégítette ki. Alkotásai Rubens, Tizián és Tiepoló festői szellemét idézik fel dús formáikkal, fénylő színeikkel, a bársony, a brokát mindenkit elbűvölő csillogásával. Egész galériáját festette a képmásoknak, melyek közül nem egy az ünnepies portrék legszebb magyar példaképei közé tartozik.

Rendkívül népszerűek *Karlovszky Bertalan*, a külföldre származott *Horovitz Fülöp* és *László Fülöp* arcképei. Karlovszky Bertalan bámulatos formaérzékkel és rajztudással festi arcképeit, a világhírű *László Fülöp* viszont nagy virtuozitással, könnyed technikával veti oda elegánsan elképzelt modelljait. Horovitz Lipót festői előadása egyszerű és nemes, az ábrázolás hűsége, a lélek jellemzése a főszenpont nála.

A francia naturalizmus és a hetvenes évek plein air je természetesen nálunk is átalakítóan hatott piktúránk stílusára. Egyszerre világosabbak lettek a képek, a barnás galéria-tónustól művészeink menekülni igyekeztek. Bastien-Lepage következetes naturalizmusa erős befolyást gyakorolt festőinkre úgy a témaválasztás, mint a festői felfogás tekintetében. Magyar motívumok nyomulnak előtérbe, a szabadban alkotott képeken a világos fényvel átítatott zöld szín válik uralkodóvá. Művészeink egymásután festik a parasztéletképeket és tájakat, melyekben már a magyar levegő többé-kevésbé kifejezésre jut. Természetesen a müncheni Leibl, majd később különböző francia művészek szelleme is belejátszik festőink fejlődésébe.

désébe, de a külföldről való önállóság most már mindjobban érvényesül. Az eleinte Párizsban dolgozó *Deák-Ébner Lajos* közvetlen megfigyelésű, pompás szolnoki képeiben az osztrák Pettenkoffen tradícióit folytatja, *Bihari Sándor* viszont zamatos magyar jeleneteket ábrázol, gyakran adomaszerűen, de mindig tiszta festői fogalmazásban. *Vágó Pál* táj- és életképeit az igazság, a magyar levegő és magyar mozdulatkifejezés élteti, *Zemplényi Tivadar* műveit pedig már az erősebb napsütés, az élénken felgyúlt színek és festői előadás jellemzik.

A vallásos tárgyú piktúra ekkor nem nagy szerepet játszik nálunk. Benczúr Gyula idetartozó művei mellett *Feszty Árpád* néhány kompozíciója a legjelentékenyebb. Feszty is inkább történelmi kompozíciókkal – Árpád bejövételének körképével – és allegorikus freskókkal ért el megérdemelt sikert.

A kilencvenes évektől kezdve aztán mind nagyobb tért hódít a tájkép. Talán egyetlen egy műfaja sincs piktúránknak, melyben a magyar *jelleg* fokozatos kifejlődése annyira szembetűnő lenne, mint a tájképben. Minő nagy az út *idősb* *Markó Károly* klasszicizáló tájaitól *Brodzsky Nándor*, *Ligeti Antal* és *Keleti Gusztáv*, majd *Paál László* alkotásain keresztül a kilencvenes és az utána következő évek igazi magyar levegőjű természetábrázolásaihoz. A barbizoni festőkhöz kapcsolódik *Paál László*, aki valóban egyenlő rangú társa a francia mestereknek. Hány kitűnő Paál László-kép cserélt külföldön gazdát hamis Courbet, Rousseau jelzéssel. Paál László valódi tájképfestő volt, aki művészetéből kivetett minden irodalmi elemet. Csak a hangulati motívum uralkodik képein. Nem festett napfényben úszó tájakat, hanem a fontainebleau-i erdő árnyas útait, barátságos tisztásait, hová a napfény a hatalmas fák lombzatán csak itt-ott tör át élénkebb foltokban. Ha pedig az erdőt elhagyja, akkor sem gyűl fel Paál képein a nap ragyogása, hanem melankolikus párázatot, fényt-emésztő felhőzetet borít vásznaira.

Paál László mellett a hetvenes és nyolcvanas években *Mészöly Géza* a magyar tájkép legigazibb mestere. Előszóval festi a Balaton partjának tájait, melyeknek szüzi szépségét különösen kisebb alkotásain örökíti meg közvetlen frissességgel. Magyar érzéssel karakterizálja a tájképeit élénkítő alakokat, a halászokat, cigányokat. A kilencvenes évektől kezdve aztán sorba jelentkeznek magyar szellemű tájképfestőink. *Olgyay Ferenc*, *Mihalik Dániel*, *Bosznay István*, *Szlányi Lajos*, *Zombory Lajos*, *Edvi Illés Aladár*, aki különben *Pállik Béla* mellett kiváló állatfestő is, *Tölgyessy Artúr*, *Kunffy Lajos* meglepően magyaros érzésű tájképeket alkotnak.

Festészetünk faji jellegének kidomborításában mégis legnagyobb a szerepe a *nagybányai iskolának*. Nemcsak speciálisan magyar zamatúak az ott született képek, hanem tagadhatatlanul helyi stílusuk is van. E vá-

rosnak és környezetének különleges színei rányomják bélyegüket a nagybányai alkotásokra. Kevés helyen festettek olyan ragyogó napsütést, olyan fényes kék eget és olyan buján zöld lombokat, mint e művésztelepen. *Hollósy Simon* alapította a nagybányai iskolát Münchenből odaránduló tanítványaival, de hozzájuk csatlakozott a magyar festők közül elsősorban *Ferenczy Károly*, *Thorma János*, *Iványi-Grünwald Béla* és *Réti István*. Magának Hollósynak piktúrája még nem volt nagybányai, ő megmaradt a Leibl-féle hagyományos festési mód hivatott folytatójának. Annál pregnansabban és egyénibben jut azonban kifejezésre a nagybányai levegő *Ferenczy Károly* piktúrájában. Fanatikusa volt annak az iránynak, amely az irodalmi szempontok belekeverése, a képtárgy novelisztikus beállítása ellen küzdött. Nem festett történelmi tárgyú képeket, a bibliai jeleneteknél sem annyira a tárgy eszmei jelentőségét domborította ki, a témát csak a szín- és világítási problémák céljaira használta föl. Különösen fejlődésének középső idejében szorította háttérbe alakjainak lelki jellemzését, ami a szabad levegőn való festés akkori kizárólagosságával függött össze nála. Fejlődésének utolsó idejében azonban ő is meglazította a plein airrel való barátságát, művészi számításaiból kezdi kikapcsolni a napfényt. Leegyszerűsített, hűvösebb tónusú színösszefoglalásokra törekszik és ezzel párhuzamosan kiemeli a forma, a körvonal jelentőségét.

Thorma János már nem annyira önmagukért követeli a színeket, mint *Ferenczy Károly*, nála a szín és a képtéma jobban összefügg egymással. Az *Október 1-én* című nagy vászna megragadóan igaz életkép és egyben nagyszabású kolorista színimpresszió. *Iványi-Grünwald Béla* művészete Nagybányán *Ferenczy Károly* irányához állt legközelebb, de napsütéses vásznai közül egy-kettő már akkor is elárulta a művész komponáló erejét és stilizáló hajlandóságát. *Iványi-Grünwald* igazi egyénisége nem Nagybányán, hanem onnan való elköltözése után, a legutóbbi években bontakozott ki. *Réti István* komoly, elmélyedő egyéniség. Még Nagybányán sem a ragyogó napsütést kereste, hanem a meghitt szobák félhomályba borult hangulatát.

A *szolnoki iskolának* is nagy érdemei vannak a nemzeti szellemű festői stílus kifejlesztése terén. Az ide telepedett festők *Pettenkoffen* és *Deák-Ébner* hagyományait fűzik tovább. Az alföldi róna vibráló levegőjét, fénytől átítatott színakkordjait, a Tisza és a Zagyva sárgászöld reflexeit festik. Piktúrájuk tősgyökeresen magyar, akárcsak a nagybányai festészet. Különösen az élete delén elhunyt *Mihalik Dániel* és *Fényes Adolf* művészetében jelentkezett legzamatosabban, legfestőibben a szolnoki iskola tájképfestészete. Tájképein kívül *Fényes Adolf* eleinte az egyszerű nép életéből vett figurális motívumoknak tiszta festői értelmezésével vált népszerűvé, most pedig művészete dekoratív, stilizáló, sokszor

MAGYAR ÉPÍTÉSZET I.

A jáki templom főkapuja

A kassai székesegyház déli kapuja

*A pannonhalmi apátság templomának
belseje*

A csütörtökhelyi kettős kápolna

szimmetrikusan konstruáló irányt követ. Szolnokon dolgozott egyideig *Szlányi Lajos*, akinek magyarországi és ausztriai téli tájképei a legjelentékenyebbek. Magyar levegőt, magyar színeket hangsúlyoz *Bosznay István* naturalista tájképein.

Mednyánszky László báró és *Katona Nándor* a magyar tájképnek külön helyre kívánczó, de együvé való mesterei. Az előbbi a ködös hangulatokat kedvelte, míg az utóbbi a Magas-Tátrának tiszta levegőjében látott szín- és formahatásait igyekszik szinte krónikás pontossággal kifejezni. Érdekes jelenség, hogy az idős Mednyánszky piktúrája a világháború orosz harcterén, a neki megfelelő motívumok hatása alatt megnyire újjászületett. Itt festette legőszintébb hangulatú tájképeit. Emellett a figurális motívumok, elsősorban a nép egyszerű fiainak, az ágrólszakadt szegénylegényeknek arcképei is nagy szerepet játszottak művészetében.

A nagybányaival és a szolnokival merőben ellentétes irányban kereste a *gödöllői iskola* a művészet magyar hangulatát. Nem a naturalizmus, nem a természetmásolás, hanem a stilizálás, a lélek egyéni poézisének kivetítése volt nekik fontos. *Körösői-Kriesch Aladár* a feje az iskolának, amelynek a szimbolista *Nagy Sándor* a másik erőssége. *Körösői* nemcsak művész, hanem gondolkodó is volt Ruskin fajtájából. Meghitt érzéseket, erkölcsi értékeket hangsúlyozott művészi alkotásaiban, a képző- és az iparművészet együttes művelésében tulajdonképpen az élet morális megoldását kereste. Mégis ritka közvetlenséggel állott a természettel szemben. Temperával festett tájképeit, vízfestményeit sokszor csak nagyobb kompozíciók előtanulmányainak tekintette. A mester nagyméretű faliképeit sem befolyásolta a nemzetközi akadémizmus. Az erdélyi ősi magyar népművészet nyelvén fejezte ki magát bennük. *Körösői-Kriesch Aladár* és *Nagy Sándor* kezdetét a fiatal nemzedék néhány tagja folytatja. A spirituális törekvéseket képviselik a modern magyar piktúrában. Vezérük most *Remsey Jenő*, akinek kompozíciói eredeti stilizáló erőt és faji érzésből táplálkozó dekoratív tehetséget árulnak el.

Az érdeklődés középpontjában ma azonban leginkább *Rippl-Rónai József*, *Csók István*, *Rudnay Gyula*, *Vaszary János*, *Iványi-Grünwald Béla*, *Fényes Adolf*, *Glatz Oszkár*, *Dudits Andor*, *Kosztai József*, *Kernstok Károly*, *Magyar Mannheimer Gusztáv*, *Perlmutter Izák* és a fiatal *Szőnyi István* művészete áll. *Karlovsky Bertalannal* ők a mai magyar festészet legkiválóbb egyéniségei.

Rippl-Rónai művészetének gyökerei nem a magyar televényben ágaznak szét. Párizs talajából szította magába az éltető nedvet, de aztán itthon termékeny ült meg újra, hogy a francia és a magyar szellem keveredéséből izgatóan érdekes gyümölcsöket hozzon. A mester megérezte a magyar népművészet szín pompáját és vele frissítette föl korai párizsi stílus-

sának halvány színharmóniáit. Műveiben a természeti képek transzponálásába az artisztikus elképzeléseken kívül hangulati tényezők is vegyülnek. Rippl-Rónai nemcsak nálunk, hanem a kilencvenes években Párizsban is a művészet legérdekesebb stílusújítói közé tartozott. *Csók István*, mint puritán naturalista kezdte, de az impresszionizmus hatása alatt a szigorú rajz fölládozásával könnyedebbé vált festői előadása. Most a színeknek bensőséges és fejlett ízlésű lírikusa. A tónus- és színbeli harmóniáknak bámulatos változatait és finomságait élvezhetjük későbbi műveiben. Néme-lyik képén a színek zománcosan csillognak, más munkáin meg ezüstsűr-
kés tónus borul rájuk. Míg működésének első korszakában a nagyobb kompozíciók voltak előtérben, később nem egyszer a kisebb méretű szín-
költemények fejezik ki legtökéletesebben Csók színálmait. *Rudnay Gyula* művészetét a borongó magyar lélek hatja át, mindent a valóságnál tra-
gikusabbnak, nagyobbknak lát. A legegyszerűbb motívumot a magyar ro-
mantika költői hímporával szórja tele. Kompozícióiban igen gyakran a
barokk szenvedelmes forgataga éled újra. Színei néha világosak, át-
tetszők, máskor terhesen sötétek. Alkonyi melankólia borul finom valeu-
rökre épített tájképeire, feszültséggel teli figurális képeiben viszont a
magyar temperamentum robban ki kevélyen, dárídósan. A mindig új
stílust kereső *Vaszary János* szintén a naturalizmuson kezdte, mint a
legtöbb vezető mesterünk. Később volt francia ízű stilizáló korszaka,
majd utóbb erőteljes szín- és formahatásokban találta meg leg-
igazabban önmagát. Merészen, egyenes ecsetvonásokkal vetette vá-
szonra az aszfalttól fénylő színeit, amelyek együttese a harsonák kevéssé
hajlékony, de annál erőteljesebb hangjára emlékeztet, újabban
megvilágosodott palettája és röpké impressziókat rögzít meg könnyeden,
virtuóz vázlatyszerűséggel. *Iványi Grünwald Bétáról* már szólot-
tunk. Mostani stílusát drámai emelkedettség, a színekben való ékes-
szólás és meleg harmónia jellemzi. A magyar falut, az Alföldet ábrázoló
alkotásai, épp úgy, mint *Kosztá Józsefnek* izzó színekkel telített festmé-
nyei nagyvonalú transzponálások. Koszta képeinek mélytüzű vörösei,
sárgái és kékjei a feketéből villannak ki, a napsütés nála félsötétséggel
vegyül. Éppen így alkonyi félhomályba merül a már szintén említett
Fényes Adolfnak, a szolnoki iskola fejének legutolsó stílusa. Meseszerű
színpadi képekre emlékeztető kompozíciói újabban ismét a magyar Alföld
reálisabb benyomásainak adták át helyüket. *Glatz Oszkár* a paraszt élet-
képnek és a képmásnak kiváló mestere. Az ő művészete esik legközelebb
a valóságosságához. Festményeiben és rajzaiban a forma határozott tisz-
telete nyilvánul, de a tárgyilagos kifejezést finom előadással, legtöbbször
élénk színegyüttessel kapcsolja össze. Objektív fölfogásánál fogva egyike
a legjelesebb arcképfestőinknek. A történelmi kompozíciókat festő korábbi
mestereinknek *Dudits Andor* lépett az örökébe. Állami megbízásból nagy-

hatású freskósorozatokat fest, melyeken kultúrhistóriánk jellemző epizódjait örökíti meg. Jelen történelmünknek is ő állított legnagyobb igényi emléket az *Eskü a Vérmezőn* című vásznán. *Magyar-Mannheimer Gusztáv* palettája valamikor sötét volt, mint a Munkácsy val egyívású festőké, de később Itália ege és kolorizmusa színesebbé, világosabbá tette művészetét. A drámai erőt azonban mostani vékony ecsettel készült színekölteményeiben is igyekszik megőrizni. Felhői tragikus érzésektől terhesek. *Perlmutter Izsák* a rákospalotai parasztinterieuröknek egyéni értelmezője. Mondhatni plein airt fest a szobákba beáradó napfény alapján, emellett a népies dekoratív színhatásokat is kiemeli. *Kernstok Károly* szintén a plein airtól indult ki, de később monumentális és díszítő célokat keresve, a szín- és formastilizálás felé fordult.

Az újabb nemzedék legerőteljesebb egyénisége kétségtelenül *Szőnyi István*. Ferenczy István óta nem volt magyar művész, aki olyan elhatározó és fejlődésképes hatást tett volna társaira, mint a robusztus tehetségű fiatal Szőnyi. Magáévá tette a modern képirás szellemét anélkül, hogy elveszítette volna a természettel való kapcsolatot. Tér és tömeg, valamint szín és forma kiegyenlítést talál fényel, feszültséggel teli hatalmas vásznain. Már legkiválóbb követői is, mint *Aba-Novák Vilmos*, a korán elhunyt *Korb Erzsébet* külön kiváló egyéniségekké értek. Eltérő irányú, de határozott értékű alkotásokkal gazdagítják még *Hatvány Ferenc báró*, *Csánky Dezső*, *Burghardt Rezső*, *Szüle Péter*, *Márton Ferenc*, *Kukán Géza* és *Egry József* a modern magyar festészet változatos együttesét.

A képzőművészetek között a festészet áll a magyar lélekhez legközelebb. A képirásban fejlődött ki a legjellemzőbben a magyar génusz és éppen ezért festők alkották a magyar művészet legnagyobb jelentőségű értékeit. A magyar ember reális érzékű lény. Nyitott, elfogulatlan szemmel nézi a valóságot, nem igen hajlandó arra, hogy intellektuális rendszerek alapján alakítsa át a természetről való képeit. Nem csoda tehát, hogy a magyar festőművészet akkor talált igazán önmagára, amikor a XIX. század második felében a naturalizmus volt a vezércsillag. De a naturalizmus jelszava alatt nemcsak önmagát találta meg a magyar művészet, hanem a magyar természet, a magyar levegő, a magyar napsütés is egyszerre a maga igazi lokális valóságában tárult fel előtte. Kevés nemzet festőművészete számára volt olyan fontos a műteremből való kivonulás, a plein air-festés uralomraj utasa, mint a magyar képirás számára.

Mikor a művészet legújabb forradalma elérkezett, a magyar festészetnek már olyan erős hagyományai voltak és nemzeti karaktere is annyira kifejlődött, hogy a Franciaországból jövő, de nemzetközivé vált áramlat már nem veszélyeztethette a magyar festőművészet önállóságát. Cézanne újítása ugyan elhatározó befolyást gyakorolt a magyar festőkre,

a nagy francia mester stílusa azonban nem merevítette meg és nem egyenruházta a képírás modorát. Épp így a különböző elméleteken alapuló ultramodern irányok sem találtak Magyarországon kedvező talajra. A szigorú naturalizmuson és a könnyed impresszionizmuson természetesen a legtöbb jelentékeny magyar festő már túl van, de művészi transzponálásukat nem kigondolt mesterkélt elméletek, hanem egyéni érzésük, fantáziájuk vezeti. A magyar művész nem hajlandó teljesen szakítani a való természettel, Picasso nálunk nem találhat igazi követőkre. A színjelenségeket a magyar festő ugyan szereti drámailag hangsúlyozni, vagy dekoratív módon kiaknázni, azonban mindig érezhető mögöttük a természet benyomásának közvetlensége. A forma kisebb szerepet játszik nálunk, mint a szín. Mindez az alföldi magyar milióval is magyarázható, amelyben nincsenek rajzra csábító éles körvonalak, hanem főképpen levegőtől és fénytől befolyásolt színjelenségek. Színekkel, ezeknek borongósan szentimentális, vagy világosságtól diadalmas akkordjaival fejezi ki magát előszeretettel a magyar festő. Némelyik stílusában ugyan francia könnyedség is érezhető, de a legtöbbnek most ismét súlyosabb, mélyebb lett a kifejezése. Hiába, a nagy nemzeti fájdalom a színekben is szóhoz jut, ha a vezető mesterek művészetét nem is alakítja át exaltait víziókká, mint ez sok nemzet modern művészetében tapasztalható.

Legkiválóbb mestereink kivételes tehetségét nemcsak szűkebb hazájuk, hanem nem egyszer a külföld is elismerte. Közülök néhánynak arcképe a firenzei világhírű önarcképek galériájában függ a régi nagy mesterek arcképei mellett, jelezve halhatatlanságukat. Mindez az elismerés azonban csak szórványos jelenség. A világközvélemény még nem ismeri eléggé a magyar művészet értékeit és a nemzetközi művészettörténelem sem róta le tartozását a magyar művészettel szemben. De az idő nem késhet soká.

A magyar igazság virradatával együtt el kell jönnie a magyar művészet világszínházának is.

MAGYAR ÉPÍTÉSZET II.

Fellner Jakab: Az egri lyceum

Részlet a sárospataki vár udvarából

Az egri minorita-templom

Héfele Menyhért: A székesegyház belseje

MAGYAR ÉPÍTÉSZELET III.

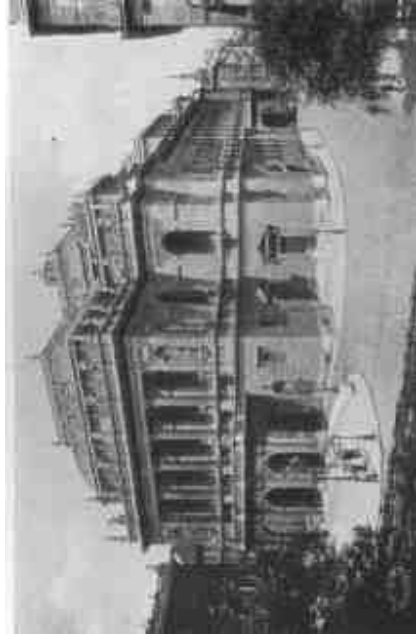
Podlak. Műhely. A Magyar Nemzeti Múzeum Budapesten

Fest Frigyes. A budapesti Vigadó

Lechner Ödön. Az Eszterházy Károly Gyakorlóiskola Budapesten

Ybl Miklós. A budapesti Operaház